

Άννα Αγγελοπούλου

*Το ελληνικό παραμύθι και ο διεθνής Κατάλογος.
Επεξεργασία του ανέκδοτου αρχείου Γ. Α. Μέγα*

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

Τα παραμύθια του ελληνικού λαού απασχόλησαν πολύ λιγότερο από τα δημοτικά τραγούδια τους ερευνητές και την έρευνα στη χώρα μας. Δεν θεωρήθηκαν, ασφαλώς, καθοριστικά για τη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας, σε μια εποχή, κατά την οποία η διαμόρφωση του εθνικού χαρακτήρα ήταν απόλυτη προτεραιότητα για τα νεοελληνικά πράγματα. Νεοσύστατο κράτος, ενός παλαιού γένους. Κύριος εκφραστής της τάσης, που επικράτησε μέχρι τις τελευταίες δεκαετίες στη λαογραφική έρευνα, ο Νικόλαος Πολίτης έγραφε στα «Προλεγόμενα» της πρώτης έκδοσης των τραγουδιών του ελληνικού λαού¹:

«Εἰς τ' ἄλλα εἶδη τοῦ λόγου, τὰς παροιμίας καὶ τοὺς μύθους, τὰ παραμύθια καὶ τὰ αἰνίγματα, ὧν ἡ μετάδοσις ἀπὸ λαοῦ εἰς λαόν ἐστὶν ευχερὴς καὶ συνήθης, τὰ παρεῖσφρήσαντα πολυπληθὴ ξένα στοιχεῖα καθιστοῦν δύσκολον τὴν διάκρισιν τοῦ ὀθνείου ἀπὸ τοῦ ἰθαγενούς. Ἀλλ' εἰς τὰ τραγούδια καὶ τὰς παραδόσεις ὁ εθνικὸς χαρακτήρ ἀποτυπώνεται ἀκραιφνὴς καὶ ἀκίβδηλος».

Ωστόσο, το ελληνικό παραμύθι παρουσιάζει σίγουρα μιαν ιδιαιτερότητα, που, αν δε μπορεί να θεωρηθεί ως καθαρά εθνική, τηρεί οπωσδήποτε τη γεωγραφική και πολιτισμική συνοχή δύο αυτοκρατοριών, της βυζαντινής και της οθωμανικής, που αποτελούν την ιστορική ενδοχώρα των παραμυθιών της ελληνικής γλώσσας. Γι' αυτό και μας ενδιαφέρει η διάδοσή του στο μέτρο που η έκφρασή του καλύπτει, εκτός από την Ελλάδα, και πολλά νέα εθνικά κράτη, με νεοσύστατη ταυτότητα, που δημιουργήθηκαν κατά τον δέκατο ένατο αιώνα

1. Ν. Γ. Πολίτης, *Εκλογαί από τα τραγούδια του ελληνικού λαού*, Τυπογραφείον «Εστία», εν Αθήναις 1914, σ. ε'.

στα Βαλκάνια, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Σερβία, η Αλβανία, η Τουρκία, αλλά και άλλες γειτονικές χώρες, όπως η Νότια Ιταλία, η Αλγερία, η Αίγυπτος, περάσματα εμπορικών συναλλαγών και τόποι μεταναστευτικών μετακινήσεων. Το ελληνικό παραμύθι είναι απόλυτα συγκρίσιμο με τα παραμύθια των γειτονικών χωρών και οι ιδιαιτερότητές του είναι σταθερές στην ευρύτερη πολιτισμική περιοχή, την οποία μπορούμε μ' αυτόν τον γνώμονα να προσεγγίσουμε. Η γεωγραφική και η πολιτισμική ένταξη είναι, ασφαλώς, λιγότερο εφήμερες από την πολιτική, εφόσον ανήκουν στη μακρά ιστορική διάρκεια.

Από το 1986 μαζί με την Αίγλη Μπρούσκου αναλάβαμε να δημοσιεύσουμε τον *ελληνικό κατάλογο παραμυθιών*, εργασία υποδομής, που υπάρχει προ καιρού στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες και επιτρέπει την ονομασία και κατάταξη των προφορικών αφηγήσεων σύμφωνα με τη διεθνή ταξινόμηση των Aarne-Thompson². Βασισμένος στο ανέκδοτο αρχείο Γ. Α. Μέγα, ο κατάλογος αυτός αποτελεί μια επεξεργασία του αρχαιολογικού υλικού, ουσιαστικά 23.000 δελτίων, σύμφωνα με ορισμένους κανόνες, που θα εκθέσουμε παρακάτω.

Οι πρώτοι ερευνητές της φιλανδικής σχολής, μεταξύ των οποίων και ο Α. Aarne, επιτόνησαν τον όρο «παραμυθιακός τύπος», θεωρητικό σύνολο που συγκεντρώνει τις παραλλαγές μιας αφήγησης, που μοιάζουν στα βασικά, διαθρωτικά τους χαρακτηριστικά. Η «Σταχτοπούτα», για παράδειγμα, αποτελεί παραμυθιακό τύπο με παγκόσμια διάδοση (AT 510 A), αλλά με πολύ διαφορετικές παραλλαγές στις άλλες ηπείρους, ενώ ακόμα και μέσα στα ευρωπαϊκά πλαίσια καταγράφονται αποκλίσεις, π.χ. ανάμεσα στη Γερμανία, τη Γαλλία και την Ελλάδα, όπου οι δυο κακές αδερφές της ηρώιδας τρώνε τη μάνα τους, παίζοντας ένα παιχνίδι με τ' αδράχτια τους, στο οποίο η μάνα χάνει κι έτσι ο πατέρας της ηρώιδας ξαναπαντρεύεται με μια γυναίκα, που θα γίνει η τυραννική μητριά της Σταχτοπούτας.

Η φιλανδική σχολή ακολουθεί τη λεγόμενη ιστοριογεωγραφική μέθοδο, που προϋποθέτει μια διαφορετική πατρίδα για τον κάθε παραμυθιακό τύπο, μια κοιτίδα, απ' όπου εξαπλώθηκε κι αλλού. Όταν όμως, όπως συμβαίνει συχνά, οι διαφορές μεταξύ παραδόσεων είναι πολύ σημαντικές, προκύπτουν προβλήματα κατάταξης του υλικού σύμφωνα με το σύστημα Aarne-Thompson ούτως, ώστε να υποχρεώνονται οι συντάκτες των εθνικών καταλόγων –όπως και ο

2. Antti Aarne - Stith Thompson, *The Types of the Folktale*, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 1981. Στο έργο αυτό παραπέμπουμε εφεξής με τα αρχικά των συγγραφέων: AT και τον αριθμό του παραμυθιακού τύπου, π.χ.: Σταχτοπούτα, AT 510 A.

Γ. Μέγας- στη δημιουργία οικοτύπων, δηλαδή τύπων τοπικών αφηγήσεων, που επιχωριάζουν σε μια μικρότερη ή μεγαλύτερη ιστορικογεωγραφική ενότητα. Αυτός υπήρξε κι ένας από τους λόγους της βραδύτητας στην ταξινόμηση του ελληνικού Corpus, που εμφανίζεται δειλά για πρώτη φορά στη δεύτερη αναθεώρηση του διεθνούς καταλόγου, το 1961, με επαρκή εκπροσώπηση των παραμυθιακών τύπων, που είχε κατασκευάσει ο Γ. Μέγας.

Ο κατάλογος ελληνικών παραμυθιών έχει πίσω του 85 χρόνια περιπετειών, καθυστερήσεων και αναβολών των εκδόσεών του. Για την πρώτη αυτή περίοδο των αναζητήσεών του μιλάει διεξοδικότερα ο Γ. Μέγας στους *Μύθους Ζώων*³, έργο που εξέδωσε το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και στο οποίο δυστυχώς δεν δόθηκε συνέχεια. Η δημοσίευση ενός εθνικού καταλόγου, παρά τις δυσχέρειες κατατάξεως, είναι βέβαια τεράστιο έργο. Καταρχήν, πρέπει να πιστεύουν οι συντάκτες στο σύστημα της διεθνούς ταξινόμησης (ΑΤ). Η πεποίθηση αυτή κλονίστηκε κατά τις δύο περασμένες δεκαετίες με την ανάπτυξη της σημειολογίας, αλλά, κυρίως, με την επίδραση του Ρώσου φορμαλιστή Βλαντίμιρ Προπ⁴, που αλλάζει την οπτική της κατάταξης των παραμυθιών κι έτσι αμφισβητείται η εγκυρότητα της ιστορικογεωγραφικής μεθόδου της φιλανθικής σχολής. Προτείνονται στρουκτουραλιστικές κατατάξεις θεμάτων και μοτίβων και αναζητούνται νέες, λιγότερο «εμπειρικές», ταξινομήσεις.

Με την πάροδο του χρόνου έγινε, όμως, κατανοπτό ένα απλό γεγονός: ο κατάλογος Aarne-Thompson, πέρα από τις συχνά θεμιτές επικρίσεις κι αμφισβητήσεις, που μπορούμε να του προσάψουμε, παραμένει το μόνον ισχύον σύστημα αναφοράς, εφόσον δεν βρέθηκε άλλο, κι αποτελεί τη μόνη κοινή γλώσσα μεταξύ των ειδικών. Μιλώντας μια κοινή γλώσσα, μπορούμε να συγκρίνουμε μύθους, αφηγήσεις και παραμύθια, που προέρχονται από διαφορετικές χώρες. Μπορούμε να ονομάσουμε και να κατατάξουμε τα ελληνικά παραμύθια, πολιτογραφούμενοι στη μεγάλη ευρωπαϊκή αλλά και στην παγκόσμια οικογένεια. Τα παραμύθια ανέκαθεν ταξίδευαν πέραν των συνόρων· είναι το πρώτο τους γνώρισμα. Μια αφηγηματική παράδοση υποδεικνύει, απλά, τις προτιμήσεις του αφηγητή και του ακροατηρίου του μέσα σ' ένα πολιτισμικό πλαίσιο. Έτσι επιλέξαμε να εκδώσουμε τον ελληνικό κατάλογο, χρησιμοποι-

3. Γ. Α. Μέγας, *Το ελληνικό παραμύθι: αναλυτικός κατάλογος τύπων και παραλλαγών κατά το σύστημα Aarne-Thompson*, FFC 184. Τεύχος πρώτον. Μύθοι ζώων, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας 14, Αθήνα 1978.

4. Βλαντίμιρ Προπ, *Μορφολογία του παραμυθιού*, μετάφρ. Αριστέας Παρίση, Καρδαμίστας, Αθήνα 1987 (2η έκδοση: 1991).

ώντας το Αρχείο Μέγα, αντιπαραβάλλοντας με τα πρωτότυπα κείμενα, –όπου αυτό ήταν δυνατό– και πιστεύοντας πως η ημερομηνία έκδοσης δεν είναι σίγουρα και η ημερομηνία λήξης του. Αντίθετα, μπορεί να λειτουργήσει ως ένα όριο ante quem, με βάση το οποίο θα κινηθούν οι μετέπειτα δημοσιεύσεις, προσθήκες κι έρευνες.

Βάση αυτής της έκδοσης⁵, όπως ήδη είπαμε, αποτελούν τα δελτία του Γ. Μέγα, όπου, σε χειρόγραφη μορφή, αναγράφεται ο αριθμός κατάταξης του παραμυθιού σύμφωνα με τον διεθνή τυπολογικό πίνακα, ο τόπος προέλευσης του παραμυθιού, το αρχείο κι ο αριθμός χειρογράφου, για τα ανέκδοτα κείμενα, ο συλλογέας και ο τίτλος της συλλογής του, για τα δημοσιευμένα. Ακολουθεί περίληψη του παραμυθιού. Για την αντιπαραβολή μας συγκεντρώσαμε όλες τις δημοσιευμένες καταρχήν παραλλαγές, καθώς και αυτές του Λαογραφικού Φροντιστηρίου (ΛΦ), που προέρχονται από τις «ιδιαιτέρες πατρίδες», όπως λέγεται συνήθως, των φοιτητών του Γ. Μέγα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, κυρίως από τη Στερεά Ελλάδα, την Πελοπόννησο, τα νησιά, την Κύπρο και πολύ λιγότερο από τη Μακεδονία, τη Θεσσαλία ή τη Θράκη, με αποτέλεσμα να δημιουργείται η εντύπωση πως αυτές οι περιοχές υστερούν σε παραμύθια. Όσο για τα κείμενα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (Κ.Ε.Ε.Λ.) της Ακαδημίας Αθηνών, επίσης είδαμε τα περισσότερα πρωτότυπα χειρόγραφα (όσα δεν ήταν σε συντήρηση) και μπορέσαμε να τα αντιπαραβάλουμε με τις πληροφορίες των δελτίων μας.

Αν το υλικό μας το αντλήσαμε από το Αρχείο Μέγα, τη μέθοδο ανάλυσης και επεξεργασίας την οφείλουμε στους Delarue - Tenèze⁶, τους συντάκτες του καταλόγου των γαλλικών παραμυθιών. Πρόκειται για έναν πρότυπο κατάλογο, που δίνει μια ακριβή εικόνα της γαλλικής μορφής του κάθε παραμυθιού, χωρίς να είναι βαρετός, όπως όλοι οι κατάλογοι. Πιστεύουμε ότι ακολουθώντας την αντίστοιχη μέθοδο επεξεργασίας, μπορούμε να ανοίξουμε νέους ορίζοντες στις μελέτες πολλών επιστημόνων στην Ελλάδα, για τους οποίους το παραμύθι ως

5. Α. Αγγελοπούλου - Α. Μπρούσκου, *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών*, ΑΤ 700 - 749, (Γ. Α. Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών 2), Ι. Α. Ε. Ν., Κ.Ν.Ε.-Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1994· Α. Αγγελοπούλου - Α. Μπρούσκου, *Επεξεργασία παραμυθιακών τύπων και παραλλαγών*, ΑΤ 300 - 499, (Γ. Α. Μέγα, Κατάλογος ελληνικών παραμυθιών 3), Ι. Α. Ε. Ν., Κ.Ν.Ε.-Ε.Ι.Ε., Αθήνα 1999. Μέρος του παρόντος κειμένου έχει αντληθεί από τις εισαγωγές μας στον δεύτερο και τον τρίτο τόμο του Καταλόγου.

6. P. Delarue - M.L. Tenèze, *Le conte populaire français*, 4 volumes, Maisonneuve et Larose, Paris 1985. Ο α' τόμος (ΑΤ 300 - 366) υπογράφεται από τον P. Delarue, ο β' τόμος (ΑΤ 400 - 750) από τον P. Delarue και τη συνεργάτιδά του Marie-Louise Tenèze, η οποία και ολοκλήρωσε, μετά τον θάνατό του, το έργο αυτό με τους γ' και δ' τόμο.

πηγή είναι ανύπαρκτο. Τα βασικά σημεία της μεθόδου αυτής είναι: Ο κάθε παραμυθιακός τύπος εμφανίζεται καταρχήν με τον αριθμό⁷ του Διεθνούς Καταλόγου (ΑΤ) και τον ελληνικό τίτλο του παραμυθιού (που μπορεί να μην είναι ο ίδιος μ' αυτόν του Διεθνούς Καταλόγου). Ακολουθούν ο τίτλος κατά ΑΤ, ο γαλλικός τίτλος κατά Delarue - Tenèze, ο γερμανικός τίτλος κατά Grimm, ο ιταλικός κατά Basile ή άλλος τίτλος (κατά περίπτωση). Στη συνέχεια παρουσιάζουμε μια πλήρη και χαρακτηριστική μορφή του παραμυθιού, για να μπορέσει ο αναγνώστης να γνωρίσει ή ν' αναγνωρίσει το παραμύθι, για το οποίο γίνεται λόγος, και να έχει τη δυνατότητα να παρακολουθήσει την κωδικοποίηση των επεισοδίων και των μοτίβων της συνθετικής παραλλαγής.

Στις περιπτώσεις που το παραμύθι αναπτύσσει δύο διαφορετικές αφηγηματικές τάσεις, παρουσιάζουμε και μία δεύτερη παραλλαγή.

Ακολουθεί ανάλυση του παραμυθιού στα στοιχεία που το απαρτίζουν, την οποία ονομάζουμε *συνθετική παραλλαγή* και η οποία περιλαμβάνει την παράθεση των επεισοδίων, των μοτίβων και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών που συμμετέχουν στη συγκρότηση του συνόλου των παραλλαγών ενός παραμυθιακού τύπου. Χωρίζουμε δηλαδή το παραμύθι σε τρία ή τέσσερα επεισόδια, τα οποία αριθμούνται με λατινικό αριθμό και φέρουν έναν ενδεικτικό τίτλο (π.χ. I. *Γέννηση του ήρωα*).

Τα μοτίβα ή τα στοιχεία, που απαρτίζουν κάθε επεισόδιο σε όλες τις παραλλαγές που διαθέτουμε, παρατίθενται καταρχήν με συντακτική σειρά ούτως, ώστε να γίνεται κατανοητή η ροή της αφήγησης και η συνέχεια των γεγονότων, αλλά και συγχρόνως να καταδεικνύονται παραδειγματικά όλες οι δυνατότητες συγκρότησης της πλοκής. Τα μοτίβα σημασιοδοτούνται με ένα μικρό ελληνικό γράμμα, που ακολουθείται, όταν χρειάζεται, από έναν αραβικό αριθμό. Το γράμμα αλλάζει, όταν ολοκληρώνεται μια εικόνα ή μια σκηνή. Για παράδειγμα, δίνουμε ένα τμήμα από το δεύτερο επεισόδιο στη «Μαγεμένη βασιλοπούλα» (ΑΤ 410):

II: *Η μοίρα της βασιλοπούλας.*

A: στη βάφτιση οι γονείς καλούν· α1: όλες τις Μοίρες· α2: όλες τις μάγισ-

7. Με λατινικά γράμματα μετά τον αριθμό (π.χ. ΑΤ 301 A, ΑΤ 301 B) δηλώνονται οι υπό-τυποι (subtypes) ενός τύπου. Ο αστερίσκος μετά τον αριθμό ταξινόμησης (π.χ. ΑΤ 460 B*) δηλώνει ουσιώδη διαφορά από τον διεθνή τύπο που φέρει τον αριθμό αυτό. Ο αστερίσκος πριν τον αριθμό ταξινόμησης (π.χ. ΑΤ *411) δηλώνει ελληνικό οικότυπο (διηγήσεις που δεν περιέχονται στον Διεθνή Κατάλογο και για τις οποίες οι Aarne-Thompson έχουν αφήσει κενά στην αρίθμηση).

σεσ· α3: εκτός από μια· α4: την πιο γριά· α5: γιατί την ξεχνούν· α6: γιατί δεν έχουν δέκατο τρίτο χρυσό σερβίτσιο κλπ.

Αυτή η φάση της ανάλυσης, που προϋποθέτει την ανάγνωση όλων των παραλλαγών, είναι και η πιο σημαντική. Απ' αυτήν εξαρτάται και η παρουσίαση της κάθε παραλλαγής, που κωδικοποιείται στη συνέχεια με βάση τη συνθετική παραλλαγή. Σε αυτό ακριβώς το διάβημα έγκειται η δυνατότητα ανάδειξης του εκφραστικού πλούτου της προφορικής παράδοσης.

Οι παραλλαγές παρουσιάζονται στη συνέχεια κατά γεωγραφικές περιοχές σε αλφαβητική σειρά, σύμφωνα με τη γεωγραφική κατανομή του Γ. Μέγα, που προέρχεται από τον Ν. Πολίτη⁸. Μέσα στις ενότητες των περιοχών η κατάταξη γίνεται ως εξής: αρχεία (αλφαβητικά κατ' αύξοντα αριθμό χειρογράφου), περιοδικά (αλφαβητικά), βιβλία (αλφαβητικά κατά συγγραφέα).

Η παρουσίαση κάθε παραμυθιακού τύπου συμπληρώνεται με *Σημειώσεις* σχετικά με την εξάπλωσή του, την παρουσία του στην έντεχνη λογοτεχνία και στην έρευνα, αλλά κυρίως σχετικά με τις ιδιαιτερότητες του στην ελληνική παράδοση. Στις *Σημειώσεις* περιλαμβάνονται κι οι βιβλιογραφικές αναφορές, που θα προσανατολίσουν τον ενδιαφερόμενο αναγνώστη προς μια ειδικότερη ερευνητική κατεύθυνση.

Στην πρόταση επεξεργασίας μας περιλαμβάνουμε, για την ώρα, όλο το λεγόμενο *μαγικό παραμύθι* (AT 300 - 749). Πέρα από τους *Μύθους ζώων* του Γ. Μέγα⁹, εμείς έχουμε εκδώσει τρεις τόμους, με τους τύπους AT 300 - 399, AT 400 - 499, AT 700 - 749 και βρισκόμαστε τώρα στον τέταρτο τόμο, AT 500 - 559, που είναι υπό έκδοση.

Θεματολογικά οι τύποι αυτοί κατατάσσονται στις εξής κατηγορίες:

1. 300 - 399: *Υπερφυσικοί αντίπαλοι*
2. 400 - 459: *Υπερφυσικοί σύζυγοι και άλλοι συγγενείς*
3. 460 - 499: *Υπερφυσικά ζητήματα*
4. 500 - 559: *Υπερφυσικοί βοηθοί*
5. 560 - 649: *Μαγικά αντικείμενα*
6. 650 - 699: *Υπερφυσική δύναμη και γνώση.*

8. Γ. Α. Μέγας, *ό.π.*, σ. XXIV - XXXIII, όπου φαίνεται ότι ακολουθεί τον χάρτη πριν από τη Συνθήκη της Λωζάνης. Εμείς επιλέξαμε να σημειώνουμε σε παρένθεση το κράτος (Τουρκία, Βουλγαρία, Αλβανία), στο οποίο ανήκει σήμερα ο χώρος προέλευσης της παραλλαγής.

9. Γ. Α. Μέγας, *ό.π.*

Ο εθνικός αυτός Κατάλογος έρχεται να προσθέσει μια νέα όψη των πραγμάτων, ίσως και να απειλήσει τη στατική αντίληψη της κατάταξης. Συχνά οι τοπικές αφηγήσεις περιγράφονται με τον όρο «αποκλίσεις» σε σχέση με την περιγραφή του κάθε παραμυθιακού τύπου στον Διεθνή Κατάλογο. Ωστόσο, το σύγχρονο ενδιαφέρον μπορεί να είναι πολύ πιο δυναμικό: το αντικείμενο της έρευνας είναι η μελέτη των ασυνείδητων μηχανισμών, που υποβαστάζουν τους μετασχηματισμούς των παραμυθιών, καθώς αυτά κυκλοφορούν από γλώσσα σε γλώσσα, από περιοχή σε περιοχή. Έχουμε πάντα κατά νουν ότι οι μετασχηματισμοί δεν συμβαίνουν ερήμην των δρώντων προσώπων, που είναι οι χρήστες των παραμυθιών, αυτοί που διηγούνται κι αυτοί που ακούνε. Οι χρήστες είναι, βεβαίως, φορείς ενός πολιτισμού. Τα παραμύθια γίνονται αντιληπτά μέσα από δεδομένους μυθικούς και συμβολικούς κώδικες και, προκειμένου να επιχωριάσουν σ' ένα τόπο, υποβάλλονται αναλόγως σε ασυνείδητους μετασχηματισμούς σε διάφορα επίπεδα της δομής τους. Η αναφορά στον Διεθνή Κατάλογο δίνει τη δυνατότητα εντοπισμού και σύγκρισης αυτών των μετασχηματισμών, τους καθιστά ορατούς.

Παρόλο που σε γενικές γραμμές ακολουθήσαμε την κατάταξη του Γ. Μέγα, χρειάστηκε να διαφοροποιήσουμε ορισμένους τύπους, που με τα υπάρχοντα δεδομένα δημιουργούσαν προβλήματα στην κατάταξη. Η ερευνητική προσπάθεια τόσο της πρώτης (Αγγελοπούλου - Μιτρούσκου) όσο και της δεύτερης συντακτικής ομάδας (Αγγελοπούλου - Καπλάνογλου - Κατρινάκη) κατέληξε σε ορισμένα πορίσματα κατάταξης για έναν αριθμό παραμυθιών, στα οποία δόθηκαν νέοι αριθμοί τύπων και υποτύπων. Οι νέες κατατάξεις ακολουθούν τις πιο πρόσφατες μελέτες για το παραμύθι είτε των δικών μας ερευνών είτε ξένων μελετών, που γνωρίσαμε από τη διεθνή βιβλιογραφία, είτε, τέλος, προτείνονται εν όψει της τρίτης αναθεώρησης - ανέκδοτης ακόμα - του Διεθνούς Καταλόγου, που ήδη εκπονείται.

Έτσι, καταργήσαμε ορισμένους τύπους, δημιουργώντας καινούριους, κατασκευάσαμε νέους υπότυπους για ορισμένα παραμύθια κι εντοπίσαμε προσεκτικά τους μόνιμους, στην ελληνική παράδοση, συμφυρμούς, αλλά και κάποιους οικοτυπικούς συμφυρμούς και οικοτυπικά επεισόδια γενικότερα.

Ας επισημανθεί ότι ο αριθμός των παραλλαγών, που συγκροτούν έναν παραμυθιακό τύπο στον εθνικό κατάλογο, είναι ενδεικτικός μόνο της διάδοσης του παραμυθιού, καθώς η έρευνα φέρνει συνεχώς νέες παραλλαγές κι ενώ αποκλείαμε, για παράδειγμα, από την Ελλάδα, εκδοχή του Κοντορεβιθούλη, όπου ο ήρωας να είναι πλασμένος από ζυμάρι, βρίσκουμε τώρα, σε νεώτερες αφηγήσεις, κάποιες τέτοιες εκδοχές με πρωταγωνιστή τον «Ζυμαρένιο», που

οι παλαιότεροι δεν είχαν καταγράψει.

Οι μετασχηματισμοί, όπως τονίζει στην «Εισαγωγή» του τέταρτου τόμου μας η συντάκτρια Μάνια Καπλάνογλου, μπορούν επομένως να μελετηθούν σε σχέση με την τοπική χρήση του παραμυθιού, την παρουσία ή την απουσία μοτίβων, τις νέες ερμηνείες παλαιότερων στοιχείων ή τις ορθολογικές αντικαταστάσεις τους. Στόχος, επομένως, δεν είναι να προσδιορισθεί ένα ιδεατά άρτιο σχήμα του παραμυθιού, αλλά να ερευνηθούν οι δυνατότητες μετασχηματισμού του και να μελετηθούν οι οικοτυπικές ιδιαιτερότητές του.

Αν οι παραπάνω παρατηρήσεις αποτελούν μια πιθανή κι ενδιαφέρουσα προοπτική, που κλειδιά της βρίσκονται στα *Σχόλια* και στις *Σημειώσεις* των τεσσάρων (και σύντομα πέντε) τόμων του *Καταλόγου των ελληνικών παραμυθιών*, υπάρχει και μια άλλη, πιο απτή κι αμέσου ενδιαφέροντος, προοπτική: πρόκειται για τη χρήση του *Καταλόγου* ως εργαλείου, προκειμένου να μπουν σε τάξη αδημοσίευτες συλλογές, ανέκδοτα τοπικά αρχεία ή αρχεία διαρκώς εμπλουτιζόμενα. Όπως επισημάναμε, οι διάφορες γεωγραφικές περιοχές της Ελλάδας, με τις πολιτισμικές τους ιδιαιτερότητες, δεν εκπροσωπούνται επαρκώς και είναι σίγουρο ότι οι νέες έρευνες προσφέρουν και θα προσφέρουν νέες συγκινήσεις και εκπλήξεις.

Οι προσπάθειές μας, ως καταλογογράφων, συντελούν στη συναρμολόγηση μιας μαγικής εικόνας, που, κατά την έκφραση των αδερφών Γκριμ, αποτελεί την ποίηση της φύσης, που η σύνθεσή της υπάρχει αυτόνομα, δεν οφείλεται σ' ένα άτομο, σ' έναν συνθέτη:

«Τα παραμύθια απορρέουν από τον μύθο, είναι κοινά για όλους μας. Αποτελούν τα ίχνη μιας πίστης, που χάνεται ανά τους αιώνες (...). Ο μύθος αυτός μοιάζει με τα ελάχιστα θραύσματα ενός πολύτιμου λίθου που θρυμματίστηκε, τα οποία έχουν σκορπίσει στο έδαφος, έχουν σκεπασθεί με χόρτα και λουλούδια και μόνον μια ματιά πιο διεισδυτική από τις άλλες μπορεί να ανακαλύψει. Το νόημά τους έχει χαθεί εδώ και καιρό, αλλά το νιώθουμε ακόμα. Αυτό το νόημα δίνει ζωή στο περιεχόμενο του παραμυθιού και ικανοποιεί ταυτόχρονα την έλξη μας προς το θαυμάσιο. Αυτά τα ελάχιστα θραύσματα δεν είναι καθόλου ένα απλό παιχνίδι μιας φαντασίας χωρίς περιεχόμενο. Όσο πιο πολύ προχωρούμε στα βάθη του παρελθόντος, τόσο βλέπουμε ολοένα να τρανεύει ο μύθος, που προφανώς αποτελούσε την ενιαία ουσία της πλέον πανάρχαιας ποίησης»¹⁰.

10. Wilhem Grimm, από τον πρόλόγο του στη πρώτη έκδοση των *Παραμυθιών* του 1856.

Την εικόνα αυτή δεν προσεγγίζει, άραγε, μέσα στο κλίμα των αναζητήσεων του δέκατου ένατου αιώνα, ο Ν. Πολίτης, όταν γράφει για τα επιβιώματα του αρχαιοελληνικού πολιτισμού στην παράδοση:

«Βαθέως ερριζωμένα, είναι δυσαπόσπαστα από του σημερινού βίου *ως τα θαλάσσια κογχύλια τα εκ προτέρων γεωλογικών περιόδων προσκεκολλημένα εις τους βράχους των ορέων*»¹¹.

Αυτόν τον θρυμματισμένο μύθο επιδιώκουν –με πενιχρά μέσα– να συναρτήσουν οι τοπικοί, εθνικοί και διεθνείς κατάλογοι της παγκόσμιας προφορικής λογοτεχνίας.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

11. Ν. Γ. Πολίτης, *Λαογραφικά Σύμμεικτα*, τόμ. Α', εν Αθήναις 1920, σ. 6.

SUMMARY

Anna Angelopoulou

Publishing the Catalogue of Greek Fairy Tales. Hellenic Folklore Research Centre Archives - G. A. Megas Archive.

The processing of archival information leading to the publication of the Catalogue of Greek Fairy Tales consists of two phases:

- a.) the processing of Megas' record cards which are the richest source of bibliographical information;
- b.) the identification of myth variants in the Archives of the Hellenic Folklore Research Centre (H.F.R.C.), which also contains the N.G. Politis collection, and in Megas' Folklore Seminar at the Hellenic Folklore Society.

The researchers have identified the definitive contribution made by Nicolaos Politis, whose collection forms the basis for any serious future attempt at processing this information and at drawing together fairy tale material.

After this initial research, discussion will take place regarding the second phase of the study. This phase concerns more contemporary material and accords with the revised international classification employed in the new edition of the Catalogue by Aarne-Thompson.